

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕВ

УДК 37:001.12/.18

ОСВІТНІ ТА НАУКОВІ ПРОГРАМИ З МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: 40 РОКІВ ДОСВІДУ

Шнирков О. І.

Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор програми Жана Моне.

Анотація. Розглянуто основні напрями розвитку навчальних програм та наукових досліджень на кафедрі світового господарства та міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка у 1974 – 2014 рр. Розкрито основні напрями та зміст бакалаврських та магістерських програм, науковий доробок кафедри, участь у міжнародних програмах.

Ключові слова: міжнародні економічні відносини, навчальний процес, наукові дослідження, підготовка кадрів, англійські програми, співпраця з партнерами

Підготовку фахівців за спеціальністю «Міжнародні економічні відносини» у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка розпочато з 1972 р.. У 1974 р. на факультеті міжнародних відносин та міжнародного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка було створено кафедру «Міжнародних економічних відносин». Кафедра була сформована у складі 5 науково-педагогічних працівників: д. е. н., проф. В. С. Будкін, доц. к. е. н. О. К. Єременко, доц. к. е. н. В. І. Лукашенко, ст. викл., к. е. н. Г. М. Биков та ст. викл., к. е. н. В. В. Бугас. Очолив кафедру д. е. н., проф. В. С. Будкін (1974-1975 рр.). У наступні роки кафедру очолювали: доц. О. К. Єременко (1975-1981 рр.), проф. Г. Н. Климко (1981-1983 рр.), доц. В. В. Волошин (1983-1989 рр.), проф. А. С. Філіпенко (1989-2008 рр.). З 2008 р. кафедру очолює д. е. н., проф. О. І. Шнирков. У зв'язку з переходом з 1998 р. від одно- до трьохступеневої системи освіти за рівнями бакалавр, спеціаліст і магістр та суттєвим поглибленням змісту нормативних і спеціальних курсів, викладання яких забезпечується кафедрою, з 1999 р. кафедру перейменовано на кафедру «Світового господарства і міжнародних економічних відносин».

Сьогодні на кафедрі «Світового господарства і міжнародних економічних відносин» працює 18 викладачів: 6 докторів економічних наук, професорів; 1 доктор економічних наук, доцент; 9 кандидатів економічних наук, доцентів; 2 кандидати економічних наук, асистенти; 1 кандидат економічних наук, науковий співробітник; 2 кандидати економічних наук, молодші наукові співробітники; 5 аспірантів та 8 здобувачів: завідувач кафедри проф. Шнирков О. І., проф. Філіпенко А. С., проф. Румянцев А. П., проф. Луцишин З. О., проф. Заблоцька Р. О., проф. Гребельник О. П., доц. Мазуренко В. І., доц. Поліщук Л. С., доц. Негода А. В., доц. Копистира А. М., доц. Резнікова Н. В., доц. Чугаєв О. А., доц. Батриченко В. В., доц. Русак Д. М., доц. Стаканов Р. Д., доц. Відякіна М. М., ас. Нанавов А. С., ас. Шворак Л. О., н.с. Рилач Н. М., н.с. Хмара М. П., економіст I категорії Михайлов Р.В.

На кафедрі у різні роки викладали: професори Бураковський І. В., Вергун В. А., Дудченко М. А., Клишко Г. Н., Рогач О. І., Сікора В. Д., Сніжко О. В., доценти Березовенко С. М., Биков Г. М., Бугас В. В., Бузінар Б. А., Бутенко О. В., Годун С. Д., Карпинський І. Ф., Красильчук В. Я., Кушерець Д. В., Примаченко І. В., Максименцев М. Г., Мазуренко В. П., Расшивалов Д. П., Речмедін А. І., Решетняк М. П., Ростов Є. Ф., Рубцова М. Ю., Ступницький О. І., Тищенко А. М., Троненко В. І., Філоненко А. М., Фіногін С. І., Швець В. Г., асистенти Лашко В. В., Ліневич О. І., Лясота О. І., Усманов І. Х.

У своїй навчальній, науковій та виховній діяльності кафедра постійно спиралася на повну підтримку та ефективне сприяння керівництва факультету та інституту: деканів Цветкова Г. М., Єременка О. К., Забігайла К. С., Буткевича В. Г., Філіпенка А. С., директорів Пашука В. В., Губерського Л. В., Копійки В. В.

На базі кафедри міжнародних економічних відносин було створено кафедри управління зовнішньоекономічною діяльністю (1990 р.) та міжнародних фінансів (1999 р.).

Навчальний процес за програмами кафедри також забезпечують викладачі кафедр відділення та інших кафедр Інституту міжнародних відносин: міжнародного бізнесу, міжнародних відносин і зовнішньої політики, міжнародних організацій і дипломатичної служби, країнознавства, міжнародного права, порівняльного та європейського права, міжнародного приватного та митного права, міжнародної інформації, міжнародних медіакомунікацій та комунікативних технологій, іноземних мов. Крім того, до читання лекційних курсів, проведення семінарських чи практичних занять, майстер-класів запрошуються працівники Міністерства закордонних справ, інших міністерств та відомств України, співробітники Національної академії наук України, міжнародних організацій, українських та закордонних бізнес-структур, зарубіжні викладачі провідних навчальних закладів інших країн тощо.

Підготовка фахівців на відділенні здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста і магістра за такими спеціалізаціями та магістерськими програмами:

- міжнародна комерція;
- міжнародна економічна політика;
- міжнародні фінанси;
- світова економічна кон'юнктура;
- економіка європейської інтеграції (Economy of the European Integration);
- міжнародне підприємництво (International entrepreneurship);
- економічні дослідження СНД (CIS Economic Studies).

Навчальний план бакалаврської програми напряму включає цикли соціально-гуманітарної підготовки, фундаментальної підготовки, професійної та практичної підготовки. За останні роки у бакалаврські плани було внесено нові навчальні курси, зокрема: Математика міжнародних фінансів; Економіко-математичне моделювання світогосподарських процесів; Конкурентна політика ЄС; Інституції міжнародної економічної політики; Методологія міжнародних кон'юнктурних досліджень; Міжнародна логістика та ін.

У навчальних планах магістерських програм кафедра забезпечує викладання класичних та нових навчальних курсів:

глобальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин; міжнародна макроекономіка; методологія та організація наукових досліджень в галузі міжнародних економічних відносин; міжнародний інвестиційний менеджмент; економічні ризики у міжнародних транзакціях; механізми функціонування СОТ; міжнародне економічне право; транснаціоналізація світової економіки; міжнародні фінансові ринки; кіль-

кісні методи аналізу міжнародних економічних відносин; інтелектуальна власність у світовому господарстві; практикум з перекладу; зовнішньоторговельна політика України; міжнародне інвестиційне право; валютно-фінансова та кредитна політика України; міжнародна економічна безпека; зовнішньо- економічна політика зарубіжних країн; міжнародний податковий менеджмент; міжнародні банківські операції; Україна на міжнародному ринку послуг; кон'юнктура на міжнародному ринку послуг; конкуренція на світових товарних ринках; митне регулювання міжнародної торгівлі; нетарифне регулювання міжнародної торгівлі; міжнародна інтеграційна політика; валютна інтеграція в ЄС; єдина сільськогосподарська політика ЄС; спільна комерційна політика ЄС; теорія і практика валютного курсу; світовий ринок деривативів.

Кафедра одна з перших в Університеті запровадила англomовні магістерські програми. Магістерська програма «CIS Economic Studies» («Економічні дослідження СНД») (з 2011 р.) є півторарічною програмою для студентів денної форми навчання з викладанням дисциплін англійською мовою. Наповнення програми включає наступні навчальні курси: Макроекономіка СНД; Методологія наукових досліджень в галузі міжнародних економічних відносин; СНД; Політекономія ринкової трансформації, Інвестиційний процес в регіоні СНД; Економіка інтелектуальної власності в країні СНД, Торговельна політика в регіоні СНД; Господарське право; Монетарна та валютна політика країн СНД; Інституційний механізм кооперації в регіоні СНД; Зовнішньоекономічна політика України; Бізнес середовища в СНД; Система оподаткування в СНД; Банківська і фінансова система СНД; Економічні ризики ведення бізнесу в СНД; Конкуренція на ринках СНД; Економічне середовище в Україні; Фондовий ринок країн СНД; Страховий бізнес в Україні та СНД.

Англomовна магістерська програма «International entrepreneurship» («Міжнародне підприємництво») (з 2013 р.) є півторарічною програмою для студентів денної форми навчання з викладанням дисциплін англійською мовою. Наповнення програми включає наступні навчальні курси: Методологія наукових досліджень в галузі міжнародних економічних відносин, Конкуренція в міжнародному підприємстві, Кон'юнктурні дослідження бізнес-середовища, Глобальні Інтернет-системи підприємництва, Стратегії і організація міжнародного підприємництва, Правове регулювання міжнародного підприємства, Фінанси міжнародного підприємства, Міжнародний інвестиційний менеджмент, Інтелектуальна власність та інновації в міжнародному підприємстві, Стратегічний менеджмент міжнародних компаній, Європейське бізнес-середовище, Митне забезпечення міжнародної підприємницької діяльності, Розрахунки в міжнародному підприємстві.

Англomовна магістерська програма «Economy of the European Integration» («Економіка європейської інтеграції») (з 2005р.) включає наступні навчальні курси: Фондовий ринок ЄС; Економіка Європейського Союзу; Конкурентна політика ЄС; Розрахунки і платежі в зовнішній торгівлі європейських країн; Фінансові та банківські системи країн Європи.

Після закінчення навчання за англomовними магістерськими програмами іноземні студенти отримують професійну кваліфікацію економіст-міжнародник, а українські студенти – кваліфікацію економіст-міжнародник та перекладач з англійської мови.

Студенти відділення отримують фундаментальну підготовку з історії, теорії та практики міжнародних економічних відносин, міжнародних валютно-кредитних відносин, світової економіки. Головною метою підготовки фахівців у галузі міжнародних економічних відносин є отримання студентами фундаментальних знань з теорії та практики розвитку світового господарства, міжнародної торгівлі товарами та послугами, міжнародного руху капіталів, робочої сили та інтелектуальної власності, міжнародних фінансів.

Випускники, які здобудуть повну вищу освіту за програмами «магістр» або «спеціаліст», отримають кваліфікацію «економіст-міжнародник, перекладач з іноземної мови». Функціональні обов'язки таких фахівців полягають передусім у пошуку і обробці економічної інформації міжнародного характеру, практичної діяльності у сфері міжнародного руху товарів, послуг, капіталу, робочої сили та інтелектуальної власності.

Базами студентських практик є Міністерство закордонних справ України (територіальні департаменти), Міністерство фінансів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (департамент економіки, оборони та безпеки, департамент державної політики у сфері зовнішньої політики, департамент державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, департамент торговельно-економічних відносин з країнами СНД та Російською Федерацією, департамент двостороннього торговельно-економічного співробітництва, департамент співробітництва з Європейським Союзом, департамент торговельних переговорів та співробітництва з СОТ), Верховна Рада України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Інститут міжнародних відносин), Національна Академія наук України, міжнародні організації, національні та зарубіжні бізнесструктури.

У 1977-2014 рр. відповідну спеціальність на кафедрі отримало більше 2700 тисяч студентів із 46 країн світу, серед яких – державні діячі, науковці, підприємці. Зокрема, випускниками кафедри є Президент України Порошенко П. О., Генеральний секретар постійного секретаріату Організації Чорноморського Економічного Співробітництва Чечелашвілі В. К., Міністр економіки України Терьохін С. А., Міністр фінансів Азербайджану Шарифов Самір Рауф-оглу, Голова правління НАК «Нафтогаз України» Коболєв А. В., народні депутати України Горбаль В. М., Капустін В. В., Полунєєв Ю. В., заступник Голови правління Національного Банку України Яременко С. О., заступник міністра фінансів України Соболєв Б. В., Голова Кіровоградської обласної державної адміністрації Ніколаєнко А. І., Посли України Гуменний І. В., Рибак О. М., Лакомов В. І., член-кор. НАНУ Сіденко В. Р., доктори наук, професори: Евангелос Сискос, Бураковський І. В., Заблоцька Р. О., Кузнєцов О. В., Мазуренко В. І., Пузанов І. І., Шнирков О. І.

Формуванню наукових шкіл сприяє діяльність з 1990 р. Спеціалізованої вченої ради по захисту докторських і кандидатських дисертацій зі спеціальності «Світове господарство і міжнародні економічні відносини», на якій вчений ступінь кандидата і доктора наук отримали не лише представники України, а й громадяни практично з усіх континентів світу. У період 1990-2014 рр. на Раді захищено 25 докторські та більше 220 кандидатських дисертацій вітчизняними та іноземними здобувачами з 24 країн світу. До складу Спеціалізованої вченої Ради входять найавторитетніші фахівці провідних університетів України. З моменту створення Ради її очолює Заслужений діяч науки і техніки України проф., д. е. н. Філіпенко А. С.

За роки роботи кафедри склалися напрямки наукових досліджень: «Європейський Союз у глобальному економічному середовищі», керівник проф. О. І. Шнирков; «Розвиток глобальних економічних проблем сучасності», керівник проф. А. С. Філіпенко; «Тенденції формування світового ринку послуг», керівник проф. Р. О. Заблоцька; «Формування світової економічної кон'юнктури», керівник проф. З. О. Луцишин; «Міжнародні стандарти ведення бухгалтерського обліку», керівник д. е. н. В. І. Мазуренко.

Лише за останні роки науковцями кафедри видано понад 100 монографічних праць, серед яких: Шнирков О. І. Конкурентна політика Європейського Союзу. – К., 2003; Шнирков О. І. Торговельна політика Європейського Союзу. – К., 2005; Шнирков О. І. Європейський Союз у глобальному інноваційному просторі. – К., 2008.; Філіпенко А. С.

Цивілізаційні виміри економічного розвитку. – К., 2002; Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: історія. – К., 2006; Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку. – К., 2007; Міжнародні економічні відносини: теорія. – К., 2008.; Луцишин З. О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації. – К., 2002; Заблоцька Р. О. Система інституційного регулювання світового ринку послуг – К., 2008; Мазуренко В. І. Світові фінансові кризи та національна економічна безпека: теорія і методологія. – К., 2007; Мазуренко В. І. Світова фінансова криза 2007-2010 рр.: глобальний та національний виміри. – К., 2009., Зони вільної торгівлі на початку XXI століття: монографія / О. І. Шнирков, А. С. Філіпенко, А. П. Румянцев та ін.; за ред. О. І. Шниркова, В. І. Муравйова. – К.:Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013., Міжнародні економічні відносини: практикум / О. І. Шниркова, З. О. Заблоцька, З. О. Луцишин, В. І. Мазуренко та ін.; за ред. О. І. Шниркова. – Черкаси: видавець Ю. А. Чабаненко, 2013.

Вперше за історію існування ВПЦ «Київський університет» видавництвом було надруковано англomовну монографію *Post-crisis Global Economy: Restoration of Equilibrium: Monograph.* / A.Andreeva, O.Anisimova, Yu.Bilenko and others./ Edited by O.Shnyrkov and A.Filipenko. – К.: Publishing center «Kyiv University», 2013, яку було підготовлено колективом кафедри.

Викладачі кафедри щорічно публікують більше 100 наукових статей, у тому числі в зарубіжних виданнях, більше 40 підручників, посібників, навчальних та навчально-методичних праць.

Кафедра тісно співпрацює з державними та академічними установами України – Національна академія державного управління при Президентові України, Кабінетом Міністрів України, Харківським національним університетом ім. В. Н. Каразіна, Донецьким національним університетом, Інститутом світового господарства і міжнародних відносин НАНУ, Одеським національним університетом ім. І. І. Мечникова, Луганським державним університетом ім. Тараса Шевченка, Тернопільським національним економічним університетом, Запорізьким національним технічним університетом, Луцьким національним університетом ім. Лесі Українки, Львівським національним університетом ім. І. Франка.

Кафедра також підтримує міжнародні наукові зв'язки з Інститутом міжнародних відносин Університету Миколая Коперника (м. Торунь, Польща), Московським державним інститутом міжнародних відносин (Університет) (Москва, Росія); Азербайджанським державним економічним університетом (Азербайджан), Римським університетом «Тор Вергата» (Італія), Белгородським національним університетом (Росія), із спорідненими кафедрами університетів Бельгії, Болгарії, Великобританії, Німеччини, Польщі, США, Франції та інших країн світу, а також з міжнародними організаціями – Європейською Комісією, Світовим банком, ЮНЕСКО, Міжнародним валютним фондом.

Вищі навчальні заклади, академічні установи, державні структури та міжнародні інституції є основними центрами підвищення кваліфікації викладацького складу кафедри. Таке стажування відбувається на постійній основі як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Результатом проходження наукового стажування є нові навчальні курси, наукові статті, підручники та монографії.

Кафедра бере активну участь в міжнародних програмах, що діють за підтримки ЮНЕСКО, НАТО, СОТ, ЄС, Представництва ООН в Україні, співпрацює з Фондами Аденуера, Карнегі, Фулбрайта, Бертельсмана, Еберта, Рози Люксембург, «Відродження», «Євразія». Лише за останні 15 років викладачі кафедри співпрацювали, зокрема, у наступних багатосторонніх довгострокових масштабних проектах:

- проект програми INTAS «Інфраструктура політики стабільного росту в Росії, Білорусії та Україні» (1997-1998 рр.);

- проект програм TEMPUS «Підготовка спеціалістів в галузі європейських досліджень» – разом з Вільним університетом м. Брюссель (Бельгія), Інститутом політичних досліджень університету м. Монстер (ФРН) та Університетом м. Халл (Великобританія) (1998-2001 рр.);
- проект програми TACIS «Правничі студії в Україні: Київ та окремі регіони» – разом з компанією «Quality and Reliability» (Греція), Фундацією Європейських студій (Польща), Університетом Париж-І (Пантеон-Сорбонна, Франція), Московським державним інститутом міжнародних відносин (Університетом «МДІМВ») (Росія) (2002-2005 рр.);
- проект програми TEMPUS «Створення Національного Інноваційного Центру з міжнародних освітніх програм «ІНКОС» – разом з Міністерством освіти і науки України, Університетом м. Аахен (ФРН) та Кінгз Коледжем (Велика Британія) (2002-2005 рр.);
- проект програми TEMPUS «Європейське право в університетах України» – разом зі Львівським національним університетом ім. І. Франка, Університетом м. Інсбрук (Австрія), Кільським університетом, Університетом м. Регенсбург (ФРН), Університетом м. Лунд (Швеція) та Кінгз Коледжем (Велика Британія) (2001-2004 рр.);
- проект програми TEMPUS «Міжнародні фінанси в університетах України» – разом з Університетом м. Ліверпуль (Великобританія), Вищою школою Лесіус (Бельгія), Технологічним інститутом Західної Македонії (Греція), Запорізьким державним технічним університетом (Україна) (2004-2007 рр.);
- проект програми TEMPUS «Засоби забезпечення якості управління інтернаціоналізацією» разом з університетами: імені Карла фон Осецького (Німеччина), Радбоуд, Наймеген (Нідерланди), Аліканте (Іспанія), Торунським університетом імені Миколая Коперніка (Польща), Білоруським державним університетом (Білорусь), Волгоградським університетом (Росія), Белгородським університетом (Росія), Запорізьким національним університетом (Україна), Єреванським державним університетом (Вірменія), Єреванською державною академією образотворчого мистецтва (Вірменія), Славістичним університетом (Азербайджан) (2009-2012 рр.);
- проект програми «Вплив зони вільної торгівлі України з ЄС» разом з Oxford economics (Великобританія) (2012 р.);
- проект програми «Філіп Морріс Україна» – підтримка навчальної та науково-дослідної діяльності Інституту (2004-2007 рр.);
- проект за програмою Жана Моне – формування кафедри Жана Моне на базі кафедри, розробка курсів з тематики європейської економічної інтеграції, проведення методичної конференції для викладачів інших ВНЗ України, видання навчально-методичних матеріалів (2013- 2016 рр.).

У січні 2001 р. у складі кафедри створено науково-дослідну частину. У 2011-2015 рр. вона працює над науковою темою «Україна у міжнародних інтеграційних процесах» / науковий керівник – доктор політичних наук, професор В. В. Копійка /, яка є складовою Комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Науково-дослідна частина досліджує підтему «Стратегія інтеграції України у світову економіку» (науковий керівник – д. е. н., професор О. І. Шнирков). У рамках даного напрямку співробітниками науково-дослідної частини розроблено і узагальнено наукові матеріали для інтенсифікації інтеграційної стратегії входження України в європейський економічний простір, зокрема щодо формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Кафедра та науково-дослідна частина регулярно проводять міжнародні наукові конференції та круглі столи. Зокрема, у 2010-2014 рр. основні наукові результати досліджень

було оприлюднено на міжнародних конференціях: «Участь України в зонах вільної торгівлі: стан, проблеми, перспективи»; «Ефективність міжнародних інтеграційних процесів»; «Кластерні утворення в ЄС: досвід для України»; «Інноваційний розвиток як складова інтеграційних процесів»; «Економічні пріоритети в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС» та ін.

Пріоритетними напрямками розвитку кафедри у цьому десятилітті є подальше наближення змісту навчального процесу до європейських стандартів, розширення практики розвитку магістерських програм іноземними мовами, поглиблення наукових досліджень з актуальних проблем розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин, більш ефективного використання ефекту синергії від співробітництва з українськими та зарубіжними партнерами в навчальних та наукових сферах.

EDUCATIONAL AND RESEARCH PROGRAMS IN INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS IN TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV: 40 YEARS OF EXPERIENCE

Shnyrkov O. I.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of International Relations, Head of the Department of World Economy and International Economic Relations, Prof., Dr. of Sc. (Ec.), Jean Monnet Professor.

Abstract. *The main streams of the development of educational programs and researches at the Department of World Economy and International Economic Relations, Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv in 1974-2014 are revealed. Basic directions and content of the bachelor's and master's degree programs, scientific work of Department and its participation in the international programs are reviewed.*

Key words: *international economic relations, educational process, scientific research, personnel raining, English-language programs, cooperation with partners.*

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ И НАУЧНЫЕ ПРОГРАММЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В КИЕВСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ УНИВЕРСИТЕТЕ ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО: 40 ЛЕТ ОПЫТА

Шнырков А. И.

Профессор, доктор экономических наук, заведующий кафедрой мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, профессор программы Жана Моне.

Аннотация. *Рассмотрены основные направления развития учебных программ и научных исследований на кафедре мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета им. Тараса Шевченко в 1974-2014 годах. Раскрыты основные направления и содержание бакалаврских и магистерских программ, научная работа кафедры, участие в международных программах.*

Ключевые слова: *международные экономические отношения, учебный процесс, научные исследования, подготовка кадров, англоязычные программы, сотрудничество с партнерами.*